

Siyasal Komplo Teorilerinin Sosyal Medya Üzerinden Toplumsal Realiteyi İnşası

Kamuran Değer, Dr., Sakarya Üniversitesi /Türkiye, kamurandeer@yahoo.com

ÖZ

Bu makale komplo teorilerinin sosyal medya üzerinden yayılımının nasıl gerçekleştiği sorusu üzerine şekillenmiştir. Buna göre makalede geçmişten ve günümüzden örnekler ile komplo teorileri ve sosyal medya ilişkisi tartışmaya açılarak, bu konuya akademik bir bakış açısı ve yorum katılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda çalışmada komplo teorilerinin tanımı, siyasi iktidarların komplo teorilerini kullanarak toplumsal realitenin oluşumunu nasıl sağladıkları, günümüzde sosyal medyanın önemi, sosyal medya, propaganda ve komplo teorileri arasındaki işleyişin nasıl gerçekleştiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Komplo teorileri, sosyal medya, propaganda, siyasi iktidar.*

Construction of Social Reality of Social Media Through Political Conspiracy Theory

ABSTRACT

This article describes how the spread of conspiracy theories has been shaped through social media on the question of the place. According to this article in the past and the conspiracy theory with examples of the present and opened the discussion on social media relations, is an academic perspective on these issues and is intended to include comment. In this context, the definition of conspiracy theories in the study, how they allow the formation of social reality using the political power of conspiracy theories, current social media the importance of social media, are trying to show how the relations between propaganda and conspiracy theories that place.

Keywords

: Conspiracy theories, social media, propaganda, political power.

Giriş

Castells (2012) internetteki sosyal ağların tarih boyunca iletişim kanallarını tekeline alan hükümetler ve şirketlerin kontrolünün büyük ölçüde dışında kalan özel alanlar olarak tanımlamaktadır. Buna göre bireyler üzüntü ve umutlarını internetin serbest kamusal alanlarında paylaşarak, birbirleriyle bağlantı kurarak ve çok sayıda projeler hayal ederek örgütsel bağımlılığından bağımsız sanal bağlar oluştururlar (s.17). Bu eksende ele alındığında internetin yarattığı sosyal medya demokratik bir ortamın gerekliliği olan fikirlerin özgürce ifade edildiği alanlar olarak görülebilir. Fakat diğer yandan çoğu zaman internetin yarattığı bu sanal dünya bilgi karmaşası ve belirsizliğin ürettiği kaos ortamının oluşumuna da zemin hazırlar (Köse, 2008: s.86). Bu durumda varsayılan bu kaotik yapı bazı güç odaklarının kendi çıkarları doğrultusunda toplumun zihinsel yapısını kolayca yönlendirilmesine aracılık eder. Örneğin, komplo teorilerinin sanal dünyanın içinde barındırdığı bu kaotik yapı sayesinde kolayca yayılımı gerçekleştirilerek toplumsal realitenin inşası sağlanabilir.

Bu kapsamda ele alındığında araştırmada komplo teorilerinin ne anlama geldiği, siyasi iktidarların komplo teorilerini nasıl kullandıkları ve toplumsal realitenin oluşumunu sağladıkları, sosyal medya, propaganda ve komplo teorileri arasındaki işleyişin nasıl gerçekleştiği sorularının yanıtı aranmaktadır. Buna göre araştırmada sosyal medyanın bilgi karmaşası ve belirsizlik ortamının komplo teorilerinin yayılması için uygun zemin oluşturduğu, siyasal aktörler tarafından üretilen ve sosyal medya aracılığıyla yayılan komplo teorilerinin toplumsal realiteyi inşa ettiği yönündeki varsayımlarının doğruluğunun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda komplo teorilerinin sosyal medya aracılığıyla toplumsal yaşamı nasıl kontrolü altına aldığı tartışmaya açılacak, geçmişten ve günümüzden verilen örnekler üzerinden komplo teorileri ile sosyal medya ilişkisine akademik bir bakış açısı ve yorum katılmaya çalışılacaktır.

Komplo Teorisinin Kavramsal Boyutu ve Gelişimi

Komplo teorisi kavramının 18. yüzyılda Batı'nın kültürel coğrafyasında şekillendiği söylenebilir. Bu dönemin en önemli tarihsel olaylarından Amerikan ve Fransız Devrimleri Avrupa'nın her yerine ulaşabilen evrensel bir doktrine dönüşmüş ve karşı devrimci çevreler arasında büyük korkulara neden olmuştur. Karşıdevrim, geniş halk kitlelerini yönlendirmek ve harekete geçirmek için devrimin aslında bir komplo olduğunu ve kötü niyetli kişiler tarafından tezgâhlandığını ileri sürmüştür. Komploları hazırlayan kötü niyetli kişiler siyasal ihtiyaçlara göre bazen "mason", bazen "Tapınak şövalyeleri" ya da "İlluminati" diye adlandırılmıştır (Hepkon, 2012: ss.15-17). Her ne kadar kavramın 18. Yüzyılda ortaya çıktığı ileri sürülse de, bu tarihten çok daha önce komplo teorilerinin toplumsal ve siyasal gerçekliği şekillendirdiği söylenebilir. Örneğin Ortaçağ'ın sonları ve Yeni Çağ'ın başlarında Avrupa'da yaşanan mezhep savaşları sırasında yoldan çıktığı düşünülen kişilerin şeytanla işbirliği yaptıkları için "cadı" olarak suçlandıkları ve bu kesime karşı kilisenin toplumda büyük bir

nefret ve korku oluşturmayı başarmıştır (Burke, 1996: s.192). Oysaki bu komplo teorilerinin altında yatan başlıca etkeni kilisenin farklı düşünceler ve eylemler ile toplum üzerinde kurmuş olduğu iktidarının sarsılabileceği yönündeki korkuları oluşturur. Dolayısıyla Ortaçağ'da kilisenin otoritesinin sorgulandığı her alanda engizisyon mahkemelerinin yanı sıra, toplumsal anlamda meşrulaştırılan cadı avları sayesinde üretilen komplo teorileri ile toplumsal, siyasi ve ekonomik anlamda egemen güç olmayı hedefledikleri yorumu getirilebilir.

Komplo kavramının ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar uzanan tarihsel süreçte komplo teorilerinin bazı güçlerce bazen gerçek bazen ise sahte kanıtlara dayanarak siyasi ve toplumsal yaşamda insanları belirli amaçlar doğrultusunda manipüle etmek için kullanıldığı gerçeği bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bu kapsamda ele alındığında komplo teorilerinin insanların kontrolü dışında gelişen olayları anlatma ihtiyacından doğduğu düşünülebilir. Komplo teorileri ve yaklaşımları olarak ifade edilen temel kavram yalnızca komplolara getirilen açıklamalar değil, hemen her şeyi komplolarla açıklamaya çalışan bir tür paradigmayı, diğer bir ifadeyle zihniyeti temsil eder (Aydın, Kurubaş, Özdemir, 2015: s.141). Buna göre komplo, topluca ve gizlice yürütülen herhangi bir plan olarak tanımlanır (TDK, 1998: s.1350). Bazıları için ilgi çekici, bazıları için ise yeterli kanıt olmadığı için sadece bir paranoya olarak adlandırılan komplo teorileri insanlara verdiği mesajlarda çoğu zaman, hiçbir şeyin bilindiği gibi olmadığı ve adeta tüm dünyanın asla güvenilmemesi gereken kurgulanmış bir alan olduğu yönündedir. Psikiyatri biliminde "paranoid bozukluk" olarak isimlendirilen bu durum saldırganlık, kin, nefret, utanç ve suçluluk duygularının inkâr edilmesi ile oluşan yıkıcı nitelikteki duyguların bir nesneye yansıtılması ile sonuçlanır (Semerci, <http://www.sabah.com.tr/3.06.2016>). Dolayısı ile komplo teorilerinin yarattığı yıkıcı nitelikteki duyguların hedefindeki nesne tehlikenin ve tehdidin de kaynağı olarak algılanırken, toplumsal yanlışların ve önyargıların oluşumuna zemin hazırlaması açısından riskleri de içinde taşımaktadır.

Siyasal İktidarlar ve Komplo Teorileri

Araştırma siyasi iktidarlar ve komplo teorileri açısından daha derin ele alındığında öncelikle siyasi iktidar kavramının ne anlama geldiğinin tanımlanması gerekir. Çünkü siyaset biliminde "devlet", "siyasi iktidar" ve "otorite" kavramları birçok siyasi ve toplumsal sorunun açıklanmasında önemli yer tutar. Buna göre devletin temsilcisi olan siyasi iktidarlar belirli sınırlar içinde kendi iradesini başkalarına kabul ettirme, onların davranışlarını kontrol etme ve son sözü söyleme yetkisini ellerinde tutarlar. Diğer bir ifadeyle siyasi iktidarlar varlıklarının en önemli göstergelerinden biri olan otoritelerini kurma gerekliliğini taşırlar. Bu gereklilik doğrultusunda iradesini, emirlerini, kararlarını yürütmek için kuvvete başvurmadan çekinmezler (Kapani, 1992: s.49). Fakat günümüz demokrasilerinde siyasi iktidarların otoritelerini sağlamak için sadece kuvvete başvurmadıkları, kendi iktidarlarının düşünce yapısının yanı sıra proje ve programlarına halkın desteğini alabilmek için zihinleri

yönlendirebilen çeşitli yöntemleri kullandıkları görülür. Bu yöntemlerden biri de, içinde tehlike ve gizemi barındırması nedeniyle dikkat çekici etkili bir güce sahip olan komplo teorileridir.

Bu bağlamda yaklaşıldığında, komplo teorisyenleri tarafından sosyal yaşamdaki her bir olayın politik aktörler tarafından kontrol edilen politik mekanizmalar tarafından üretildiği ileri sürülür (Hernaiz, 2008: s.711). Komplo teorilerinin toplumsal zeminde nasıl egemen kılındığı sorusunun yanıtını Aktay, “Korku ve İktidar” (2010) isimli kitabından şöyle açıklamaktadır:

“Komplonun toplumsal düzlemde inşası için dramatize edilen ahlaki bir sınır ve hayali yeraltı örgütlerini meşhur etmek için komplocularla birlikte sınırları belirsiz sapma kategorileri kullanılır. Bu süreçler mevcut tehlikenin tabiatına uygun olarak arttırılmış toplumsal kontrol önlemlerinin uygulanmasını meşru kılmak için toplum üzerinde korku üretmekle kalmaz, ayrıca elit tahakkümü komplonun başarılı bir biçimde üretilmesine bağlı hale getirir” (s.19).

Bu açıklamadan yola çıkıldığında, içinde tehlike ve tehdidi barındıran komplo teorilerinin toplumsal yapıda oluşturduğu korku ve kaygıların ikna edici gücünden de bahsedilebilir. Gerçekten de günümüzde siyasal arenada sık kullanılan bir yöntem olan komplo teorilerindeki asıl amaç yaşanan siyasal, sosyal ya da ekonomik krizlerin ardında gizli gruplar ve yapıların olduğu izlenimini yaratmaktır. Bu nedenle Pelkmans ve Machold (2011) bazı çevrelerce sadece paranoya olarak değerlendirilen komplo teorilerinin politik arenada güçlü bir etkiye sahip olduğuna işaret ederler (s.66). Sosyal araştırmacı ve komplo teoristi olan Karl Propper ise, siyasal aktörler tarafından tehlikenin komplo teorisi içinde dönüştürülerek sosyal olaylarla ilgili toplumsal eleştirilerin susturulmak istendiğini savunur (Hernáiz, 2008: s.710). Bu durumda komplo teorilerinin ardında siyasal iktidarların kriz anlarında kamuoyundan gelebilecek eleştirel yaklaşımları ve tepkileri bastırarak, krizden olabildiğince yara almadan kurtulma çabasının yattığı değerlendirilmesi yapılabilir.

Yakın zamanlara bakıldığında en önemli komplo teorilerinin başında 9/11 terör saldırısının ABD hükümeti tarafından gerçekleştirildiği ya da gerçekleştirilmesine izin verildiği, Prenses Diana'nın Dodi El Fayed ile olan birlikteliğinden dolayı İngiliz Kraliyet ailesi tarafından suikasta kurban gittiği, Irak eski devlet başkanı Saddam Hüseyin'in elinde nükleer silahların bulunduğu ve El Kaide'nin ABD'ye yeni bir saldırı hazırlığında olduğu iddiaları gelir (Pelkmas ve Machold, 2011: s.67). Öte yandan komplo teorilerinin her ne kadar gerçek gibi gösterilen kanıtlara dayandırılıp inandırıcılığı ve ikna ediciliği arttırılsa bile tamamen kurgulanmış yalanlara dayandırılabilir. Nitekim 1991'de CNN'in önderliğindeki Batılı TV kanalları Saddam'ın petrole bulduğu Kuveyt sahillerinde çaresizce çırpınan karabatakları gösterip, Çöl Fırtınası Operasyonu'na psikolojik zemin hazırlamıştır. Kanatları zifte bulanmış karabatakların görüntüsü eşliğinde “Saddam'ın kuşlara varana kadar herkese zararı dokunuyor” mesajı verilirken, aynı esnada Amerika'nın akıllı bombaları altında can veren binlerce masum Irak halkına dair tek bir görüntü ekranlara yansımamıştır. Haber görüntüsü

altında yapılan yönlendirmeden daha çarpıcı olan şey ise söz konusu karabatak görüntülerinin yıllar önce Fransa açıklarında meydana gelen bir petrol tankeri kazasının ardından çekildiğinin anlaşılmasıdır (Çimen, Yılmaz, 2001: s.8).

Irak eski devlet başkanı Saddam Hüseyin'in elinde nükleer silahların bulunduğu ve El Kaide'nin ABD'ye yeni bir saldırı hazırlığında olduğu iddiaları dünya tarihine yön veren komplo teorileri arasında gösterilebilir. Nitekim ABD'nin halkın desteğini alabilmek için ürettiği komplo teorilerinin tarihsel sonuçlarından biri de ABD'nin Afganistan'da Taliban yönetimine karşı 'Sınırsız Özgürlük' adı altında gerçekleştirilen askeri müdahalelerdir. Sonrasında İngiltere'yi de yanına alan ABD, 2003 yılında elinde nükleer silahlar olduğunu iddia ettiği Saddam yönetimini devirmek için Irak'a savaş açmıştır. Savaşın verdiği dehşet ve yıkım içinde yüz binlerce insan yaşamını yitirmiş, milyonlarca insan yaralanmış ve evsiz kalmıştır. Oysa ki savaştan kısa bir süre önce BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'ta nükleer silah olmadığı yönünde hazırladığı rapor, ABD'nin Ortadoğu'yu yeniden dizayn etmek için oluşturduğu yalanlar üzerine kurgulanmış komplo teorilerini çökertmeye yetmemiştir (Tunçdemir, www.t24.com, 8.02.2016). Bugün gelinen nokta da ise bazı çevreler, II. Körfez Savaşı ile ilgili olarak yalanlara ve sahte kanıtlara dayandırdıkları için Bush'un savaş suçlusu olarak yargılanmasını istemektedir.

Günümüz Türkiye'sine gelindiğinde ise Aktay'ın (2010) devlet eliyle üretilen kitlesel komploları konu aldığı kitabı dikkate değer bir çalışmadır. Türkiye'de komplo üretiminin Cumhuriyet döneminde resmi prosedürler çerçevesinde devlet eliyle gerçekleştirildiğini ileri süren varsayımına göre, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 'komünizm', 'irtica' ve 'bölücülük' olmak üzere belirlenmiş üç büyük komplo teorisi bulunur (s.63). Nitekim çoğu çevreler bu komplo teorilerinin günümüzde de geçerliliğini sürdürdüğüne inanırlar. Öte yandan siyasal aktörlerin kitleleri ikna etmek için Türkiye'de gerçekleşen pek çok siyasi ve sosyal olayların arkasında ülkemizin gelişmesinden rahatsızlık duyan dış güçlerin olduğu komplo teorilerinin de sıkça kullanılanlar arasında yer aldığı ileri sürülebilir. Biraz daha günümüze gelindiğinde 2011 Genel Seçimleri'nde Başbakan Erdoğan'ın seçim mitinglerinde ülkenin ilerlemesini istemeyen küresel güçlerin CHP Genel Başkanı Baykal'a kaset skandalıyla komplo düzenlediği, aynı güçlerin benzer senaryolarla bu kez MHP'yi yeniden dizayn etmeye çalıştığına yönelik komplo iddialarını içeren söylemlerini kullandığı anlaşılır. Bahsi geçen seks kasetleri dönemin CHP Genel Başkanı Deniz Baykal ve sonrasında bazı MHP milletvekillerine yönelik olarak sanal dünyada hızlı bir şekilde yayınlanmıştı. Sosyal medyada habere konu olan taraflar acımasız bir şekilde ithamlara maruz kalırken, özel yaşamları kitlelerin gözleri önüne onur kırıcı bir şekilde sergilenmiştir. Bu örnekler sosyal medyanın bazı güç odaklarınca propaganda için kullanıldığında ahlaki değerleri nasıl ayaklar altına alabildiğini göstermesi açısından önemlidir. Diğer bir örnek ise Ergenekon örgütünün askerlerden öç almak için üretilen bir komplo senaryosu olduğuna dair iddialardır. Öyle ki dönemin CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun "Nerede bu Ergenekon? Ben de gidip üye olacağım" diyerek asılsız

iddiaların komplo teorisi olduğuna dikkat çekmeye çalıştığı anlaşılır (Değer, 2016: s.262). Her iki örnek de siyasi partilerin seçmen kitlelerinde olumsuz algı oluşturabilmek için girişilen propaganda çalışmalarını doğrultusunda üretilen komplo teorilerinin, geniş kitleler tarafından benimsenmesi için internet dünyasının nimetlerinden fazlasıyla faydalandığı gerçeğine işaret eder. Bu örneklerden yola çıkıldığında, egemen güçler tarafından üretilen komplo teorilerinin toplumsal realiteyi inşa ettiği ve sanal dünyadaki sosyal medyanın bu komploların yayılımında önemli rol oynadığı yönündeki araştırmanın varsayımları büyük oranda desteklenmektedir.

Komplo Teorileri ve Toplumsal Realite

Demokrasinin zayıf olduğu toplumlar komplo teorilerine inanmaya daha yatkındır. Çünkü gücün istenen her şeyin yapılmasını mümkün kılan bir kavram olarak algılandığı toplumsal yapılarda birey giderek kendini güçsüz bir konumda bulurken, etrafında olup bitenleri de bu süreçleri yönlendiren güçlü aktörlerin komploları olarak görmeye başlar (Aydınlı, Kurubaş, Özdemir, 2015: s.152). Burada bahsi geçen toplumsal yapı Propper'ın (2013) tanımladığı kapalı toplumlara denk düşmektedir. Kapalı toplum üyelerinin hısımlık, bir arada yaşayış, ortak çabaları, ortak tehlikeleri, ortak sevinçleri ve ortak kaderleri paylaşma gibi yarı biyolojik bağlarla birbirine tutunmuş yarı organik bir birim olduğu için bir sürüyü ve kabileyi andırır (s.227). Bu açıdan değerlendirildiğinde kapalı toplumların kitlesel olarak bazı güç odaklarınca komplo teorileri aracılığıyla kolayca yönlendirilebileceği de varsayılabilir. Çünkü kitle toplumu olarak da değerlendirebileceğimiz kapalı toplumlarda kitlelerin kolektif şuuru içinde bireylerin akli kabiliyetleri ve kişilikleri silikleşir. Farklı özelliklere sahip olanlar aynı özelliklere sahip olanlar arasında kaybolur ve böylece bilinçaltı nitelikleri hâkim duruma gelir (Le Bon, 2009: s.20).

Anlama ve açıklama çabasından önce anlamlandırma uğraşı içinde girilen yerlerde komplo teorileri içinde uygun zeminler yaratılır. Burada “açıklama fanatizmi” olarak nitelenebilecek genel bir durum ortaya çıkar. Açıklama fanatizmi hemen her şeyin çok açık ve net olarak hiçbir şüpheye yer bırakmadan açıklanabileceğini, gri alanların olmadığına ve karmaşık yapıların bile aslında basit ilişkilerden kaynaklandığına olan inançtan kaynaklanır. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerde anlaşılması zor pek çok olayda gizli topluluklar ve dış güçlerin komploları ile açıklanmakta, iç içe geçmiş karmaşık ve sürekli değişen çıkar ilişkileri ya göz ardı edilmekte ya da çarpıtılarak anlatılmaktadır (Aydınlı, Kurubaş, Özdemir, 2015: ss.150-151). Komplo teorilerinin kusursuzluk üzerinden giden bir mekanizmaya sahip olması bu işleyişi daha etkin hale getirir. Çoğu zaman, bir insan veya bir grup tarafından inşa edildiklerine inanılmasını güçleştiren bir plan söz konusudur. İnce düşünülmüş dâhiyane bir tasarımın varlığı komplo teorilerinin en önemli yapı taşlarından birisidir. Çünkü tüm argümana dinsel boyutlar taşıyan bir gizem, dinleyenlerin hayrete düşüren ruhani bir aura katar (Karaosmanoğlu, 2009: s.99). Bu açıdan ele alındığında komplo teorilerinin gizemli yanı

işlevselliğini katlayarak arttırırken, olayların insanların kontrolü dışında geliştiğı mantığına sahip olduğundan kitleler üzerinde psikolojik bir rahatlama duygusu yaratır (Douglas&Miller ve McCauley&Jacques'dan alıntı yapan Banas ve Miller, 2013: s.186).

Özetle bu paranoid sistemin insanların dünyada kendilerine karşı olan geniş bir alan olduğu düşüncesine sahip olması komplo söylemlerinin toplumsal realiteye egemen olmasını kaçınılmaz kılar. Yaşamın hengâmesinde kitle iletişim araçlarının kendisine verdiği kadarıyla yetinmek zorunda kalan günümüz insanı ise bu kurgulanmış sistemin bir parçası haline gelir.

Günümüzde Sosyal Medya

Kitle iletişim araçları 1990'lı yıllardan itibaren internetin keşfi ile birlikte sosyal medya adı verilen bambaşka bir boyuta taşınır. Özellikle 2000'li yıllarda yaşanan teknolojik ilerlemeler sosyal medyanın hızla gelişmesine ve evrimleşmesine yol açar. Kullanıcı interaktivitesini tamamen değiştiren devrim niteliğindeki Web 2.0 teknolojisi ile artık internet kullanıcılarının web üzerindeki varlık nedeni de değişir. Örneğin bu konudaki ilk adım sanal ödeme sistemi PayPal'ın üç çalışanın kurduğu You Tube isimli siteden gelir, çünkü ilk defa bir site tamamen kullanıcının yüklediğı içerikle kendini vareder. (Irak, Yazıcıoğlu, 2012: ss.17-18). Bu teknolojik devrim blokların ardından facebook, twitter, flickr, myspace ve wiki'yi de sosyal medyaya kazandırır. Nitekim bugün gelinen noktada internetin keşfiyle oluşan sanal dünyanın insan yaşamının her alanında önemli bir role sahip olduğu gerçeğı herkesçe kabul gören bir olgu haline gelmiştir.

Castells'in (2012) ifadesiyle kablosuz internetin ağlar oluşturduğu günümüzde görüntü ve fikirler, virüs gibi hızlı ve bulaşıcı bir şekilde yayılır (s.18). Bu bakış açısı doğrultusunda ele alındığında siyasi aktörlerin propaganda çalışmaları kapsamında ürettikleri komplo teorilerinin toplumun bünyesine hızlı bir şekilde yayılması ve gündelik yaşamın bir parçası haline gelmesinde kitle iletişim araçları içerisinde sosyal medyanın da rolü büyüktür. Nitekim Castels (2012), Arap Baharı'nı tarihsel olarak benzersiz kılan özelliğinin protestoya katılan kişiler arasında fikir birliğinin doğurduğu hareketin uluslararası kamuoyuna dijital yollardan aktarılması olarak özetlemektedir. Aynı şekilde Wall Street'in işgali olayında da sosyal ağ kullanıcıları zamanı ve mekânı aşarak, bir yandan içerik üretmiş ve birbiriyle bağlantı kurmuş, diğer yandan ise pratikte bir araya gelmiştir (s.101). Bir başka örnek ise 2009 yılında İran Devlet Başkanlığı seçimlerinde hile yapıldığı iddialarının ve muhalefete yapılan baskının dünyaya twitter aracılığıyla duyurulmasıdır. Yaşanan olayda twitter aracılığıyla gerçek hayatla sanal âlem arasında eş zamanlı bir bağlantı kurulurken, aynı zamanda yurttaşların politik aktivitelerinin de içine girmesine olanak sağlamıştır. Bu doğrultuda ele alındığında sosyal medyanın internetin ve demokrasinin dünyada en sorunlu olduğu yerlerden biri olarak gösterilen İran'da bile ne kadar etkin bir güce sahip olduğunu göstermesi açısından ayrı bir yere sahip olduğu değerlendirilmesi yapılabilir (Dağhan, Yazıcıoğlu, 2012: s.19).

Sanal dünya egemen söylemlerin ötesindeki farklı ya da radikal söylemler için demokratik bir zemin oluşturur. Bu açıdan ele alındığında toplumun online ortama katılımının artması vatandaşların adaletsizlik ve propagandaya karşı harekete geçme potansiyelini yükseltir. Eğer yeterince sayıda insan gördükleri karşısında öfkeye katılırsa seslerini duyurmak için yönelebileceği kanallar mevcuttur ve bireysel olarak da toplu olarak da harekete geçme olanağı vardır (Shmidt, Cohen, 2013: s.218). Diğer yandan sanal dünyanın siyasal ve toplumsal yaşama olan olumlu katkılarının yanı sıra bir enformasyon aşırılığı ve belirsizlikler ortamından kaynaklanan sorunlar yumağını da içinde taşıdığı gerçeği açığa vurmaktadır. Nitekim herhangi bir web sitesinde bir araştırma yapıldığında göze çarpan başlıca problem enformasyon enflasyonunu simgeleyen bir belgeler yığını ile karşı karşıya kalınabilir. Bu durumda sanal medyanın kaotik yapısı gerçeği yansıtan bilgiye ulaşılma olasılığını ortadan kaldırır. Dolayısıyla bilgiye ulaşılma özgürlüğü tamamen kaotik bir özgürlük alanı ya da özgürsüzlükler alanı yaratır (Köse, 2008: s.85). Sanal dünyadaki bu kaotik yapı ise belirli güç odaklarının kendi çıkarları doğrultusunda ürettiği komplo teorilerinin yayılması için uygun ortamlar oluşturur. Bu kaotik yapıda komplo teorileri insanların zihinlerini kolayca yönlendirebilir ve sosyo psikolojik yapı kontrol altına alınabilir.

Propaganda Aracı Olarak Komplo Teorileri ve Sosyal Medya

Devletin şiddet uygulama yetisini tekelinde tutmasına dayanan zorlama ve yıldırma, toplumun kurumlarını kontrol edenlerin iradelerini başkalarına dayatmaları açısından kilit mekanizmalarıdır. Ne var ki insanların zihinlerinde anlam yaratma daha kesin bir istikrar kaynağıdır. Çünkü insanların düşünme biçimleri toplumları örgütleyen kurumların yanı sıra normlar ve değerlerin akıbetini de belirler. Bu nedenle temel iktidar mücadelesi bir anlamda insanların zihinlerinde anlam yaratma savaşı olarak yorumlanabilir (Castells, 2012: 20). Bu anlam yaratma savaşında kullanılan en bilindik tekniklerin başında ise propaganda yöntemi gelmektedir.

Siyasal iktidarlar uygulamaya koymayı istedikleri plan ve programlarını öncelikle halkın desteğini alarak yaşama geçirmek isterler. Bu süreçte siyasilerin başvurduğu en etkili yöntemlerden biri de komplo teorileridir. Çünkü komplo teorileri içinde tehdidin yarattığı korku ve kaygıların yanı sıra, hiçbir zaman tam olarak cevaplanamayan soruları barındırması nedeniyle gizemli bir çekiciliğe sahiptir. Bu nedenle iletişim bilimi perspektifinden bakıldığında komplo teorilerinin propaganda kuramı ile yakından ilişkili olduğu varsayılabilir. Çünkü propaganda, kamuoyunu etkileme ve yönlendirme tekniklerinden biri olarak tanımlanır ve bu nedenle komplo teorilerinin varoluş amaçlarıyla paralellik taşır. Platon, yöneticilerin halkı ikna etme için söyledikleri yalanlara kendilerinin de inanması gerektiğini belirtirken, bu tür yalanları “kralca yalanlar” olarak nitelendirmiştir. Bu büyük

yalanların siyasal iktidarın varlık nedeni olarak görüleceğini ileri süren Propper ise (2013), Platon'un yöneticilerinde propaganda yalanına inanmalarını istemesinin dürtüsünün temelinde bu yalanın toptan etkinliğini arttırmak, yani efendi ırkın yönetimini güçlendirmek ve sonunda her türlü siyasal değişimi durdurmak umudunun yattığını ifade etmektedir (s.184). Bu yaklaşım doğrultusunda değerlendirildiğinde komplo teorilerinin her ne kadar gerçek kanıtlar gösterilerek ortaya atılan iddialara dayandırılrsa da, aslında "kralca yalanlar" üzerine kurgulanan propaganda malzemeleri olduğu sonucuna ulaşılabilir. Nitekim daha dikkatli bir gözle izlemeye alındığında propaganda amacıyla kullanılan komplo teorilerinde ya olayların sıralamasında bilinçli olarak gözden kaçan bağlantılar ya da daha inandırıcı görünmek amacıyla başvurulan bazı hatalı mantık zincirlerinden söz edilebilir. Komplo teorileri olayları sonuçtan başlayıp geriye doğru iz sürerek açıkladıkları için getirilen açıklamalar ilk bakışta makul görünmekte ancak neden sonuç bağlantısını yaparken sıklıkla bu tür mantık hatalarına düşülebilmektedir (Aydınlı, Kurubaş, Özdemir, 2015: s.173).

Propagandanın tarihsel gelişimine bakıldığında, bu yöntemin özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda siyasal akımlar tarafından gelişmiş tekniklerle kullanılmaya başlandığı anlaşılır (Bektaş, 2002: s.147). Herhangi bir konuda propagandanın etkili olabilmesi için düşünsel düzeyde uzun bir hazırlık döneminden geçmesi gerekir. Bu düşünsel hazırlık kendi başına yeterli bir etken olmadığı gibi, hazırlığın belli bir aşamadan sonra toplumsal koşullarla bütünleşmesini içerir. Bunun en güzel örneği Almanya'da Nazi propagandasının kitle iletişim araçlarının etkin kullanımının yanı sıra toplumsal örgütlenmenin başarıyla sağlanması gösterilebilir (Özkök, 1985: s.256). Bu sürecin işleyişinde kitlelere ulaşmada kitle iletişim araçları birincil rol üstlenmiştir. O halde bir siyasi kampanyada hedeflenen propaganda doğrultusunda üretilen komplo teorilerinin insanların gündelik yaşamının bir parçası haline gelebilmesi için kitle iletişim araçlarının, dolayısıyla sosyal medyanın etkin bir şekilde kullanılması gerekir.

Komplo teorileri açısından yaklaşıldığında sosyal medyanın yapısı itibariyle söylentilerin yanı sıra komplo teorilerinin üretilmesi ve yayılması için uygun zeminler oluşturduğu ileri sürülebilir. Çünkü bu mecraanın bilgiyi hızlandırması ve basitleştirmesi yayılan bilginin sorgulanması için gerekli süreci devre dışı bırakır. Ayrıca mesaj yayılırken onu yayan binlerce kişinin aynı zamanda tanık olması mesajın inanılabilirliğini artırır. Sonuç olarak doğrulanmamış bir bilgi arkasında herhangi bir detaylı argümantasyon olmadan binlerce kişiye aynı anda yayılabilir (Dağhan, Yazıcıoğlu, 2012: s.41). Böylece komplo teorilerini oluşturan hayali varsayımlar sosyal medyada dilden dile dolaşarak gerçekliği inşa ederken, ne kadar çok insan tarafından bilinirse o kadar da inandırıcılık oranı artış gösterir.

Sosyal medya bugün artık insan yaşamının her boyutunda kendini göstermektedir. Sosyal medya ortamları insanları bir araya getirirken, etkileşim ve paylaşım için uygun ortamlar oluşturur. Bu sayede siyasi aktörlerin ürettiği komplo teorileri toplumsal yaşamda kendine

yer bulmakta zorlanmaz. Burada siyasal iktidarların varlıklarını devam ettirebilmek için kendi ideolojileri doğrultusunda anlam üretmek topluma benimsettikleri, diğer bir ifadeyle siyasal hegemonyalarını inşa ettikleri varsayımından hareket edilebilir (Castells, 2012: s.20). Siyasal hegemonya iktidarın düşünce ve değerlerinin topluma benimsetilmesi için yeni anlamlar üretmek yayılımını sağlar. Bu anlam yaratma savaşında siyasi aktörlerin komplo teorileriyle şekillendirdiği toplumsal realitenin gündelik yaşamın hengâmesinde gerçeği sorgulamak yerine kendine verilen ile yetinmek zorunda kalan insanın da kaderini şekillendirdiği söylenebilir. Çünkü insan aileden koparak topluma karışmaya başladığı andan itibaren toplumsal yapının bir parçası haline gelir (Fromm, 1993: s.166). Bu durumda insan üyesi olduğu sınıf, ırk, cinsiyet ve etnik grubun sadece tipik bir üyesi olmayıp bireysel özelliği ile bu dış gerçeklik içindeki var olan koşullar ve çelişkiler ile anlam kazanır (Oskay, 2000: s.318). Diğer bir ifadeye göre ise egemen güçler tarafından inşa edilen ortak bilincin bir parçası haline gelir.

Bu eksende ele alındığında siyasal iktidarlarca bazen kriz anlarından yara almadan kurtulabilmek, bazen ise siyasal projelere destek sağlamak gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda üretilen ve gündelik yaşamın bir parçası haline gelen komplo teorileri karşısında insanın çoğu zaman savunmasız kalması kaçınılmazdır. Özellikle Propper'ın bahsettiği kapalı bir toplum söz konusu ise, bahsi geçen zihin yönlendirmenin diğer bir ifadeyle toplum mühendisliğinin daha hızlı ve etkili olabileceği düşünülebilir. O halde yalanlara dayandırılan komplo teorilerinin siyasilerin elinde güçlü silahlara dönüştüğü, bu güçlü silahın ise bazı çıkarlar doğrultusunda yaşamı yeniden anlamlandırabildiği ve yön verebildiği değerlendirilmesi yapılabilir.

SONUÇ

Komplo kavramının ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar uzanan tarihsel süreçte komplo teorilerinin bazı güçlerce bazen gerçek bazen ise sahte kanıtlara dayanarak siyasal ve toplumsal yaşamda insanları belirli amaçlar doğrultusunda manipüle etmek için kullanıldığı gerçeği bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bazıları için ilgi çekici, bazıları için ise yeterli kanıt olmadığı için sadece bir paranoya olarak adlandırılan komplo teorileri insanlara verdiği mesajlarda çoğu zaman, hiçbir şeyin bilindiği gibi olmadığı ve adeta tüm dünyanın asla güvenilmemesi gereken kurgulanmış bir alan olduğu yönündedir.

Komplo teorileri demokratik yapının egemen olmadığı toplumsal ortamlarda daha etkin rol oynar. Burada bahsi geçen toplumsal yapı Propper'ın tanımladığı kapalı toplumlara denk düşmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde kapalı toplumların kitlesel olarak bazı güç odaklarının komplo teorileri aracılığıyla kolayca yönlendirilebileceği varsayılabilir. Çünkü kitle toplumu olarak da değerlendirebileceğimiz kapalı toplumlarda Le Bon'un ifadesiyle kitlelerin kolektif şuuru içinde bireylerin akli kabiliyetleri ve kişilikleri silikleşir, bilinçaltı

devreye girer. Bu doğrultuda değerlendirildiğinde Shmidt ve Cohen'ın yorumuyla internetteki kolektif akıl tartışmalı bir hal alır. Çünkü online işbirliğindeki "arı kovunu zihniyeti" saldırgan bayalığı forumlarda, sosyal ağlarda ve diğer online kanallarda kimlik gizliliğinden güç alan sürü davranışı hırçınlığı gibi olumsuz aşırılıkları öne çıkarabilir. Bu durum saldırganlık, kin, nefret, utanç ve suçluluk duygularının inkâr edilmesi ile oluşan yıkıcı nitelikteki duyguların bir nesneye yansıtılması ile sonuçlanabilir. Dolayısıyla komplo teorilerinin yarattığı yıkıcı nitelikteki duyguların hedefindeki nesne, tehlikenin ve tehdidin de kaynağı olarak algılanırken toplumsal yanılguların ve önyargıların oluşumuna zemin hazırlar.

1990'lı yıllarda gelişmeye başlayan ve Web 2.0 teknolojisiyle modern dünyanın vazgeçilmez bir parçası haline gelen internetin var ettiği sosyal medya açısından bakıldığında ise, bireyin aktif olarak katıldığı bu dünyada bazı güç odaklarınca üretilen komplo teorilerinin etkisine daha fazla maruz kalacağı varsayımı desteklenmektedir. İnternetin hıza dayanan bir mecra olması nedeniyle haberin bir an önce okuyucuyla buluşturulma gayreti, diğer bir bakış açısıyla haber atlatma gayreti haberin üretimi sırasında gerçeklik, doğruluk ve objektif ilkelerinin çiğnenme riskini daha fazla güçlendirir. Sadece haberciler için değil, okuyucular açısından da dezavantaj yaratan bu durum kitlelerin yanlış bilgilendirilmesi sonucunu doğurur. Bu noktada kitlelerden bahsedilmesinin nedeni internetin geleneksel medyanın aksine çok daha çeşitli ve geniş bir toplumsal alanlara yayılabilme özelliğine sahip olmasına dayanır. Örneğin Evers'in ifadesiyle online haberler metin, görsel malzeme, ses ve video görüntüleri ve diğer internet sayfalarına bağlantılardan oluşur. Bunlara ek olarak okurların haberler hakkındaki görüşlerini paylaşabilecekleri bir sohbet odası ya da tartışma alanları vardır. Bu durumda habere temel oluşturan belgelere verilen bağlantılar iyi tasarlanmış bir haberciliği olanaklı kılabilir. Ancak bu durum çoğu zaman günümüzdeki medya-sermaye-iktidar ilişkileri açısından değerlendirildiğinde belirli güç odalarının çıkarları doğrultusunda kurgulanmış yani gerçeğe dayanmayan haberciliği de beraberinde getirir.

Araştırma doğrultusunda ele alındığında ise gerçek gibi görünse de aslında çoğu zaman yalan bilgilere dayanan komplo teorilerinin bu ortamda yaygın bir şekilde toplum tarafından benimsenmesi için uygun zemin olduğu söylenebilir. Castells'in yaklaşımıyla İletişim ortamındaki bu dönüşüm doğrudan anlam üretim biçimlerini, dolayısıyla da iktidar ilişkilerini etkilemesi kaçınılmazdır. O halde toplumdaki bazı egemen güçlerin çeşitli amaçlar doğrultusunda ürettikleri komplo teorilerinin sanal dünyada yayımlayarak toplumu etki altına alma çabası problematik bir yapının varlığına da işaret eder. Örneğin siyasal aktörler uygulamaya koymayı istedikleri plan ve programlarını öncelikle halkın desteğini alarak yaşama geçirmek isterler. Bu süreçte siyasilerin başvurduğu en etkili yöntemlerden biri de komplo teorileridir. Çünkü komplo teorileri içinde tehdidin yarattığı korku ve kaygıların yanı sıra, hiçbir zaman tam olarak cevaplanamayan soruları barındırması nedeniyle gizemli bir çekiciliğe sahiptir. İletişim bilimi perspektifinden bakıldığında komplo teorilerinin propaganda kuramı ile yakından ilişkili olduğu varsayılabilir. Çünkü propaganda,

kamuoyunu etkileme ve yönlendirme tekniklerinden biri olarak tanımlanır ve bu nedenle komplo teorilerinin varoluş amaçlarıyla paralellik taşır. Bu bakış açısı doğrultusunda ele alındığında siyasi aktörlerin propaganda çalışmaları kapsamında ürettikleri komplo teorilerinin toplumun bünyesine hızlı bir şekilde yayılması ve gündelik yaşamın bir parçası haline gelmesinde kitle iletişim araçları içerisinde internetin oluşturduğu sosyal medyanın rolü büyüktür. Bu açıdan ele alındığında siyasal aktörler bazen kriz anlarından yara almadan kurtulabilmek, bazen ise siyasal projelere destek sağlamak gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda üretilen ve gündelik yaşamın bir parçası haline gelen komplo teorileri karşısında birey çoğu zaman savunmasız kalır. Özellikle Propper'ın bahsettiği kapalı bir toplum söz konusu ise, bahsi geçen zihin yönlendirmenin diğer bir ifadeyle toplum mühendisliğinin daha hızlı ve etkili olabileceği düşünülebilir. O halde yalanlara dayandırılan komplo teorilerinin siyasilerin elinde güçlü silahlara dönüştüğü, bu güçlü silahın ise bazı çıkarlar doğrultusunda yaşamı yeniden anlamlandırabildiği ve yön verebildiğini söylemek yanlış bir tanımlama olmayacaktır.

Komplo teorilerinin her ne kadar gerçek gibi gösterilen kanıtlara dayandırılıp inandırıcılığı ve ikna ediciliği arttırılsa bile tamamen kurgulanmış yalanlara dayandırıldığına anlaşılması ile halkın demokratik olduğu düşünülen kurumlara karşı güvensizliğinin yanı sıra toplumsal aşırılıkları körükleme risklerini içinde barındırır. Bu doğrultuda ele alındığında belirli amaçlara ulaşabilmek için kurgulanan komplo söylemlerinin zaman içinde toplumsal yapıda onarılması güç yaralar açabileceği, diğer bir ifadeyle toplumsal yapıya zarar vereceği değerlendirilmesi yapılabilir. Diğer yandan Akyol'un ifadesiyle, komplo teorilerinin karmaşık olguların araştırılarak çözümlenmesi ve ona göre bir davranış geliştirilmesine engel olabileceği düşüncesi kayda değer bir tespittir. Komplo teorileri ile gerçeği örtme çabasında olan siyasal iktidarların icraatlarının basın organları ve muhalefet partileri tarafından denetlenememesi durumunu yaratır ki, bu durum demokrasi rejiminin varlığı için hayati risklere yol açabilir.

KAYNAKLAR

Aktay, Y. (2010). *Korku ve İktidar*. İstanbul: Pınar Yayınları.

Aydınlı E., Kurubaş, E., Özdemir, H.(2015). *Yöntem, Kuram, Komplo*. İstanbul:Küre Yayınları.

Çaplı B.,Tuncel H. (2010). *Televizyon Haberciliğinde Etik*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2012). *İsyan ve Umut Ağları*. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul:Koç Üniversitesi Yayınları.

Dağhan, I. Yazıcıoğlu, O.(2012). *Türkiye'de Sosyal Medya*. İstanbul: Okyanus Yayınları.

Hepkon, H.(2012). Jön Türkler ve Komplo Teorileri. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Kapani, M. (1992). Politika Bilimine Giriş (6. Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Propper, K. (2013). Açık Toplum ve Düşmanları, Çev. Mete Tuncay. 3. Baskı. Ankara: Liberte Yayınları.

Shmidt, E., Cohen, J.(2013). Yeni Dijital Çağ. Çev. Ümit Şensoy. İstanbul: Optimist Yayınları.

Makaleler

Banas, John A., Miller G. (2013). Inducing Resistance to Conspiracy Theory Propaganda: Testing Inoculation and Metainoculation Strategies. Human Communication Research, 39 (2). ss.184-207.

Hernáiz, H., Antonio P. (2008). The Uses of Conspiracy Theories for the Construction of a Political Religion in Venezuela. World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic and Management Engineering, 34 (8). ss.970-981

Karaosmanoğlu, K. (2009). Bir Komplo Söyleminden Parçalar: Komplo Zihniyeti, Sıradan Faşizm ve New Age. Culture & Communication, 12(1). ss.95-126.

Pelkmans, M., Machold R. (2011). Conspiracy Theories and Their Truth Trajectories. Journal of Global and Historical Antropoloji, 15 (59). ss.66-80.

Köse, H. (2008). İnternette Açık ve Demokratik Yayıncılık: Ortam Günlükleri ve Wiki'ler. Marmara İletişim Dergisi. Sayı:13. ss.83-94.

İnternet Gazeteleri

Semerci, B. (2005). Paronaya ve Komplo Teorileri. www.sabah.com.tr. 18.06.2016.

Akyol, T. (2016). Esrarengiz Güçler. www.hurriyet.com.tr. 11.07.2016.

Tunçdemir, C. (2013). Sorumlu gazetecilik ABD'yi nasıl Irak bataklığına soktu?. www.t24.com.tr. 03.07.2016.

Doktora Tezi

Değer, K.(2016). Siyasal Aktörlerin Korkuların Üretilmesi ve Yayılımında Kitle Medyasının Etkileri.

